

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ СИНОНІМІВ У БАГАТОМОВНОМУ ЕЛЕКТРОННОМУ СЛОВНИКУ З ГІДРОТУРБІННОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Стаття посвящена лексикографічному описанню терминів-синонімів, а також труднощам їх переведення в багатомовному словнику по гідротурбинам. Розглядаються причини появи синонімів в англо-, іспаномовній спеціальній термінології. Обґрунтовується необхідність фонових знань і представлень про концептуальну сферу, в якій описується термін-синонім як умова його точної семантизації. Пропонуються шляхи вирішення проблеми перекладу з українського мови на українську мову спеціальних термінів при неоднозначності їх трактування. Розглядаються способи репрезентації термінів-синонімів в електронному словнику.

Об'єктом нашої розвідки є проблеми лексикографічної репрезентації синонімів у багатомовному електронному словнику з гідротурбінної термінології, який наразі знаходиться на етапі створення. Мета дослідження – визначити особливості репрезентації українських, англійських та іспанських термінів-синонімів у зазначеному словнику. При розробленні проблеми подання синонімів в електронному словнику гідротурбінної термінології необхідно брати до уваги спостереження та узагальнення дослідників щодо системних відношень у термінологічній лексиці. Варто відзначити, що вчені доходять різних висновків при розгляді термінології з точки зору особливостей вияву синонімічних відношень. Деякі науковці більшою чи меншою мірою заперечують саму можливість терміна вступати в синонімічні відношення. Так, наприклад, Д.С.Лотте вважає, що термін не повинен мати синонімів [1, с. 15 – 16, 72 – 79]. На думку В.В.Виноградова, синонімія у термінології є явищем негативним [2, с. 8]. За А.А.Реформатським, оскільки термін лежить поза експресією, модальністю, естетичних характеристик, у точній термінології синоніми, варіанти, дублети повинні бути еліміновані, вилучені [3, с. 52]. Думку про негативний вплив синонімії на термінологію висловлює також І.Кочан, наголошуючи на тому, що у межах наукового стилю мови – синоніми небажані, навіть шкідливі, бо руйнують термін як дефінітивну одиницю системи. У професійно-виробничій сфері, в усному мовленні фахівців, створюються й використовуються спрощені, скорочені терміни, які нерідко є випадковими, безсистемними й не вживаються поза виробничо-професійною сферою [4, с. 19]. «З погляду стандартизації синоніми у термінолексичі вважаються небажаними, отже вони повинні бути якнайшвидше вилучені з терміносистем й уніфіковані», – стверджує

В.В.Турчин [5, с. 67]. Однак існують і протилежні погляди. А.А.Крижанівська припускає появу синонімів на початковому етапі існування певної терміносистеми. На цьому етапі синонімія є позитивним процесом [6, с. 13]. В.І.Пілецький вважає, що синоніми у термінології є доречними, оскільки вони необхідні для: 1) наукового означення поняття і тлумачення терміна (особливо чужомовного походження); 2) найточнішого висловлювання думки, особливо коли межа між поняттями нечітко окреслена; 3) уникання повторів того самого слова чи словосполучення [7, с. 116].

На думку дослідників, синонімія у термінології зумовлена: неуніфікованістю термінології; постійним розвитком наук, що супроводжується появою нових понять та бажанням дати кожному поняттю найточнішу номінацію; наявністю застарілих назв, які функціонують з новими; відродженням вдалих термінів, які з певних причин не використовувалися протягом певного часу; паралельним вживанням запозиченого й автохтонного термінів; необхідністю мовної економії, що породжує синонімію різних структурних рівнів; номінацією того самого поняття різними науковими школами чи вченими; необхідністю номінації за кількома номінативними типами [8, с. 247].

Цілком очевидно, що терміни-синоніми представлені терміносистемах різних мов, особливо на етапі їх формування. Не є виключенням англійська та іспанська гідротурбінна термінології, у якій спостерігається численна кількість синонімів, зокрема дублетних термінів. Говорячи про синонімію у зазначених мовах, зауважимо, що в обох випадках ми маємо справу з мовою, яка функціонує в різних країнах. Це стосується, як іспанської (Іспанія, Аргентина, Мексика, Венесуела, Парагвай, Еквадор, Сальвадор, Перу, Чилі та інші), так і англійської (Індія, США, Великобританія, Канада) мови. Розробляючи теоретичні засади українсько-англійсько-іспанського словника з гідротурбінної термінології, необхідно наголосити на специфіці вияву явища синонімії серед відповідної термінологічної лексики. Об'єктом лексикографічного опису є внутрішньомовна та міжмовна термінологічна синонімія. Сказане ускладнюється тим, що функціонування однієї мови у науковій та виробничій сфері різних країн може приводити до появи двох або більше термінологічних синонімів.

Наявність абсолютних синонімів (або дублетів) пояснюється паралельним найменуванням одного й того ж поняття у різних іспаномовних та англійськомовних державах. Термінологічні дублети використовуються у найменуваннях одного й того ж поняття, що належить до таких сфер, як: 1) гідротехнічні споруди (наприклад синоніми до терміна *зрівнювальна камера* в іспанській мові: *caverna de oscilacion* (Колумбія) = *chimenea de equilibrio* (Іспанія, Аргентина, Колумбія, Чилі) = *pozo*

amortiguador (Уругвай, Куба, Колумбія)); 2) деталі гідротурбін (наприклад, *напрямний апарат* в англійській мові: *wicket gate* (США), *guide vanes* (США, Китай), *distributor* (США, Канада); або *статор* в іспанській мові: *predistribuidor*, *antedistribuidor*); характеристик гідротурбіни (наприклад: *напір* в іспанській мові: *caida* (Мексика, Чилі, Перу), *carga* (Венесуела, Чилі), *salto* (Іспанія, Аргентина); або витрата турбіни: *discharge through turbine* (США, Індія), *turbine flow* (Великобританія)); 4) гідротурбінне електрообладнання (наприклад, українському терміну *генератор* в іспанській мові відповідають: *generador* (Іспанія, Чилі, Аргентина) та *alternador* (Колумбія, Аргентина)).

Для того, щоб визначити поширеність терміна-дублета у тій чи іншій країні, ми провели аналіз практичного матеріалу, присвяченого гідротурбінам, а саме: тендерних специфікацій і додаткової технічної літератури, отриманої з мережі Інтернет. Нижче наведемо деякі результати аналізу практичного матеріалу.

Так, український термін *напрямний підшипник турбіни* має такі абсолютні синоніми в іспанській мові: *cojinete guia*, *chumacera guia* та *descanso guia*. Результати, отримані за допомогою пошукової системи Google, показали, що перший термін використовується на сайтах Іспанії (6), Перу (4), Аргентині (3), Сальвадорі (2), Еквадорі (2), Венесуелі (2) та Парагваї (1). Термін *chumacera guia* зустрічається у Мексиці (12) та в Перу (2). Останній з названих (*descanso guia*) зустрічається тільки в Чилі (2). Отже, у досліджуваному електронному словнику синонімічний ряд можна представити таким чином:

напрямний підшипник – *cojinete guia* (Іспанія, Перу, Аргентина, Сальвадор, Еквадор, Венесуела, Перу) = *chumacera guia* (Мексика, Перу) = *descanso guia* (Чилі).

Результати аналізу також показують, що терміни *chumacera guia* та *cojinete guia* паралельно вживаються у Перу. Але як свідчать отримані результати (було знайдено два технічних тексти тільки з двох перуанських сайтів, де зустрічається термін *chumacera guia*), перший термін рідко використовується у названій країні. Тому, у дужках можемо додати відповідну ремарку «рідко»: *chumacera guia* (Мексика, рідко Перу).

Наведемо приклад англійських дублетів. Для українського терміна *регулювальне кільце (напрямого апарату)* в англійській мові існує такий синонімічний ряд: *regulating ring*, *operating ring* та *wicket gate ring*. Результати аналізу сайтів англійських країн показують, що перший термін використовується в Індії (8) та Канаді (3); другий – у США (4), Канаді (1) та Великобританії (1); третій – тільки у США (2):

регулювальне кільце – regulating ring (Індія, Канада) = operating ring (США, Канада, Великобританія) = wicket gate ring (США).

У гідротурбінній термінології також існують семантичні синоніми, переклад яких часто викликає значні труднощі. При цьому знання теоретичних питань процесу перекладу для правильного розуміння науково-технічного тексту і передачі його на іншу мову деколи не достатні; необхідні додаткові фонові знання про предметну галузь. Часто проблеми виникають у тих випадках, коли два або більше іншомовних термінів можна однаково перекласти українською мовою, але при цьому відмінність у значенні грає істотну роль, оскільки це дозволяє читачеві скласти якнайповніше уявлення про описуваний об'єкт або явище.

Так, наприклад, в іспанській мові для терміна *машинна зала* існують такі синоніми: *casa de máquinas* та *caverna de máquinas*. Першій термін вживається тоді, коли мається на увазі машинна зала, що знаходиться на земній поверхні, а другий коли річ йдеться про залу, що заглиблена у ґрунті або у скельній породі. В українській мові нема спеціальних термінів типу «заглиблена машинна зала» та «поверхнева машинна зала» або «наземна машинна зала» й «підземна машинна зала». Причина цього, на нашу думку, скоріше несе екстралінгвальний характер: в Україні усі гідроелектростанції побудовані на поверхні землі, а будівництво гідроелектростанцій, машинна зала якої знаходиться під землею, не практикується. Отже, відповідних термінів не існує. Тому наведені вище синонімічні відповідники до українського терміна пропонуємо подати наступним чином у словниковій статті:

машинна зала – 1) *casa de maquinas* (зала, що знаходиться на поверхні землі);
2) *caverna de maquinas* (зала, що знаходиться під землею або у скельній породі).

У цій словниковій статті можна також подати контекст як додатковий засіб семантизації:

La casa de máquinas o sea el edificio que aloja los equipos generadores denominada también caverna de máquinas en el caso de centrales subterráneas (Decreto No 2024 de 1982. / <http://www.ideam.gov.co>).

Одним із прикладів англійських семантичних синонімів є *disc valve* та *butterfly valve*, які можуть однаково перекладатися українською мовою як *дисковий затвор*. В українській мові не існує спеціальних термінів для вказаних англійських відповідників. Проте між ними є різниця. Справа у тому, що другий термін (тобто *butterfly valve*) позначає затвор з диском «ґратчастого» типу. Отже, пропонуємо подавати синоніми у такому вигляді:

дисковий затвор – 1) *disc valve*; 2) *butterfly valve* (з диском «гратчастого» типу)

Таким чином, ми вважаємо доцільним включати синонімічні еквіваленти у багатомовний словник з гідротурбінної термінології, тому що вони найчастіше зустрічаються в англійській та іспанській мовах і їх переклад може викликати певні труднощі. Як було зазначено вище, у гідротурбінній термінології синонімічні еквіваленти поділяються на термінологічні дублети та семантичні синоніми. Якщо синоніми репрезентують одне і те ж поняття, то вони розташовуються у ряд, відокремлюючись один від одного знаком рівності, причому до кожного дублета подається вказівка на країну, де він найчастіше використовується. Під час репрезентації семантичного синоніма пропонуємо їх відокремлювати один від одного цифрами, використовуючи додаткові приклади або пояснення, що розкривають особливості його семантики. Запропоновані нами підходи до лексикографічної репрезентації синонімів дозволяє перекладачеві виконувати точніші й якісніші переклади науково-технічної літератури.

Література

1. Лотте, Д.С. Основы построения научно-технической терминологии. Вопросы теории и методики / Д.С.Лотте. – М.: Изд-во АН СССР, 1961. – 158 с.
2. Виноградов, В.В. Русский язык / В.В.Виноградов. – М.–Л., 1947. – 435 с.
3. Реформатский, А.А. Что такое термины и терминология / А.А.Реформатский // Вопросы терминологии. – М.: Изд-во АН СССР, 1961. – С.46-54.
4. Кочан, І.М. Синонімія у термінології / І.М.Кочан // Мовознавство. – 1992. – №3. – С. 70-81.
5. Турчин, В.В. Прагматика наукового терміна. – Івано-Франківськ: Факел, 2004. – 226 с.
6. Крыжановская, А.В. Сопоставительное исследование терминологии современных русского и украинского языков: Проблемы унификации и интеграции / А.В.Крыжановская. К: Наукова думка, 1985. – 204 с.
7. Пілецький, В.І. Деякі лінгвістичні проблеми українського термінознавства / В.І.Пілецький // Український правопис і наукова термінологія: Проблеми та сучасність. – Т. 9. – 1997. – С.116-119.
8. Задояна, Л. Синонімія в сучасній українській термінології цукрового виробництва / Л.Задояна // Проблеми Української термінології: Збірник наукових праць. – Львів.: Національний університет: «Львівська Політехніка», 2008.– С.246-249.

Відомості про автора: Купріянов Євген Валерійович, здобувач кафедри української мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Науковий керівник: М.І. Філон, доцент кафедри української мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

The present article is devoted to the representation of synonyms in electronic dictionary on hydroturbines. The origins of synonyms in English and Spanish hydroturbine terminology are considered.

A necessity of background knowledge and notions about conceptual field, in which synonymic terms are described, is grounded. To solve a problem of translation of special terms, especially in cases of their different interpretations, from Ukrainian into foreign languages and vice versa are proposed. New ways of representing synonymic terms in electronic dictionary are considered.